

Dobrodružství*

Každý díl toho, co činíme nebo zakoušíme, v sobě nese dvoji význam: krouží kolem svého vlastního středu, má v sobě tolik šíře a hloubky, tolik radosti a utrpení, kolik mu jich dává sám bezprostřední prožitek; a zároveň je i součástí probíhajícího života, nejen určitým ohraničeným celkem, nýbrž též článkem celistvého organismu. Oba významy určují v nejrozmanitějších konfiguracích každý životní obsah. Události, které si ve svém vlastním, jen sebe sama skýtajícím významu, mohou být velice podobné, jsou z hlediska svých vztahů k celku života krajně divergentní; nebo, jsou-li snad v onom prvním aspektu nesrovnatelné, mohou být jejich role jakožto prvků naší komplexní existence k nerozeznání stejné.

Jestliže jeden ze dvou prožitků, jejichž popsateľné obsahy se naprosto nijak výrazně neliší, je vnímán jako „dobrodružství“ a druhý nikoliv, pak je to právě ona rozdílnost jejich vztahu k celku našeho života, jejíž zásluhou jednomu prožitku připadá ono charakteristické označení, které je druhému odepřeno. Forma dobrodružství spočívá tudíž v nejobecnějším smyslu v tom, že vypadává ze souvislosti života. Onou celistvostí života míníme to, že v jeho jednotlivých obsazích, ať se navzájem jakkoli přikře a nesmiřitelně liší, probíhá jednotný životní proces. Proti do sebe zapadajícímu zřetězení životních článků, proti pocitu, že ze všech těchto protichůdností, ze všech těchto zvrátů a zauzlení se nakonec přece jen spřádá jakási sou-

* Přeloženo z něm. originálu „Das Abenteuer“, in: G. Simmel, *Philosophische Kultur. Gesammelte Essays*. Klinkhardt, Leipzig 1911.

vislá nit, stojí právě to, co nazýváme dobrodružstvím, co je ovšem součástí naší existence, na niž se bezprostředně napojují části ostatní, jí předcházející a po ní následující, a co nicméně ve svém hlubším smyslu zároveň probíhá mimo rámec obvyklé kontinuity tohoto života. A přece se to liší od všeho prostě jen náhodného, cizího, dotýkajícího se pouze povrchové tkáně života. Když vypadává ze souvislosti života, jako by právě tímto pohybem do ní – jak se postupně vysvětlí – opět zapadalo; jako cizí těleso v naší existenci, které je nicméně nějakým způsobem spojeno s jejím centrem. To, co je vně, je tu, i když jakousi velkou a nezvyklou oklikou, formou vnitřního.

Tímto svým postavením v duševním životě nabývá dobrodružství ve vzpomínce povahy snu. Každý ví, jak rychle sny zapomínáme, protože i ony se stávají mimo smyslu- plnou souvislost celku života. To, co označujeme jako „podobné snu“, není ničím jiným než vzpomínkou, kterou s jednotným a souvislým životním procesem spojuje méně vláken než prožitky ostatní. Svou neschopnost vřadit něco, co jsme prožili, do tohoto procesu, lokalizujeme v jisté míře právě představou snu, v němž jako by se tento prožitek uskutečnil. Čím „dobrodružnější“ nějaké dobrodružství je, čím ryzeji tedy naplňuje svůj pojem, tím „podobnějším snu“ se stává v naší vzpomínce. A často se natolik vzdaluje centrálnímu bodu našeho Já a celkovému životnímu procesu udržovanému jím pohromadě, že na dobrodružství snadno myslíme tak, jako by je byl prožil někdo jiný; jak dalece dobrodružství tento celek přesahuje, jak cizí se mu stalo, je vyjádřeno právě tím, že bychom je, takřkajíc v souladu se svým citěním, dokázali spojit s nějakým jiným subjektem, než s jakým spojujeme onen celek.

V mnohem vyhraněnějším smyslu, než v jakém obvykle mluvíme o ostatních formách našich životních obsahů, má dobrodružství svůj začátek a svůj konec. V tom spočívá jeho nezávislost na prolínání a spojitostech životních obsahů, jeho soustředěnost v určitém pro sebe existuji-

cím smyslu. U událostí přicházejících během dne a roku zpravidla cítíme, že jedna dospívá ke konci tím nebo proto, že druhá začíná; navzájem si určují své hranice, a tím se utváří nebo vyjadřuje jednota životní souvislosti. Dobrodružství je však jako takové ve svém vlastním smyslu na „před“ a „po“ nezávislé, své hranice si určuje bez ohledu na ně. Právě tam, kde je kontinuita se životem takto principiálně odmítnuta nebo ve skutečnosti ani odmítnuta být už nepotřebuje, protože tu od počátku existuje jakási cizost, nedotknutelnost, „bytí mimo řadu“, tam mluvíme o dobrodružství. Chybí mu ono obousměrné prolínání s okolními částmi života, jímž se život stává celkem. Dobrodružství je v životě jakýmsi ostrovem, který si svůj začátek a konec určuje podle svých vlastních tvořivých sil, a nikoliv, tak jako část nějakého kontinentu, zároveň podle sil působících v jeho hranicích i mimo ně. Tato ostrá ohraničenost, která dobrodružství vyzdvihuje z celkového běhu osudu, není mechanická, nýbrž organická: stejně jako si organismus svoji prostorovou formu neurčuje jednoduše tím, že ho zprava i zleva něco omezuje, nýbrž hybnou silou života formujícího se zevnitř, není ani dobrodružství u konce proto, že začíná něco jiného, nýbrž jeho časová forma, jeho radikální „bytí u konce“ je přesným výrazem jeho vnitřního smyslu.

Především v tom má svůj základ hluboký vztah mezi dobrodruhem a umělcem a možná i sklon umělce k dobrodružství. Neboť podstata uměleckého díla spočívá nakonec v tom, že z nekonečných kontinuálních řad názornosti nebo prožívaných obsahů vyřízne určitý kus, zbaví jej veškerých souvislostí na jedné i na druhé straně, a dá mu soběstačnou, jakoby z nějakého vnitřního centra určenou a pohromadě udržovanou formu. To, že určitá část bytí, která je vetkána do jeho nepřetržitosti, je nicméně vnímána jako určitý celek, jako uzavřená jednotka – právě to je ona forma, která je uměleckému dílu a dobrodružství společná. A díky ní je umělecké dílo i dobrodružství, přes veškerou jednostrannost a nahodilost svých obsahů, vní-

máno tak, jako by v jednom i druhém byl nějakým způsobem shrnut a vyčerpán celek života. A zdá se, že se to děje nikoli hůře, nýbrž naopak dokonaleji právě proto, že umělecké dílo stojí zcela za hranicemi života jakožto reality a dobrodružství zcela za hranicemi života jakožto nepřetržitého proudu racionálně sprádaného každý prvek s prvky sousedními. Právě proto, že umělecké dílo a dobrodružství stojí proti životu (i když ve velmi rozdílném významu onoho „proti“), je jedno i druhé analogické celistvosti samotného života, tak jak se jeví v krátkém úryvku a stěsnanosti snového prožitku.

To, že něco izolovaného a nahodilého v sobě může obsahovat určitou nutnost a smysl, to je něco, co určuje pojem dobrodružství v jeho protikladnosti ke všem prvkům života, jež se do jeho sféry dostávají pouze řízením osudu. Dobrodružstvím se takový prvek stane teprve tehdy, když nabude onoho dvojího smyslu: když bude útvarem, který je pevně určen svým začátkem a koncem a má určitý, nějakým způsobem významuplný smysl, a když při vši své nahodilosti a navzdory veškeré své exteritorialitě tváří v tvář životnímu kontinuu bude nicméně souviset s bytostí a identitou svého nositele, a to v nejširším, racionální životní řady přesahujícím smyslu, a díky jakési tajemné nutnosti.

Vybavuje se tu vztah mezi dobrodruhem a hráčem. Hráč je sice vydán všanc nesmyslnosti náhody, ale tím, že počítá s její přízní, když pokládá za možný a žije život touto náhodou podmíněný, začleňuje se pro něj náhoda do souvislosti smyslu. Typická pověřivost hráče není ničím jiným než hmatatelnou a izolovanou, a proto ovšem také dětinskou formou tohoto hlubokého a všezahrnujícího schématu jeho života: že v náhodě je jistý smysl, nějaký nutný – i když nikoliv podle racionální logiky – význam. Pověrou, již chce hráč pomocí různých znamení a magických prostředků zapojit náhodu do svého teleologického systému, zbavuje náhodu její nepřístupné izolovanosti, hledá v ní jakýsi řád vládnoucí sice podle fantas-

Dobrodružství*

Každý díl toho, co činíme nebo zakoušíme, v sobě nese dvoji význam: krouží kolem svého vlastního středu, má v sobě tolik šíře a hloubky, tolik radosti a utrpení, kolik mu jich dává sám bezprostřední prožitek; a zároveň je i součástí probíhajícího života, nejen určitým ohraničeným celkem, nýbrž též článkem celistvého organismu. Oba významy určují v nejrozmanitějších konfiguracích každý životní obsah. Události, které si ve svém vlastním, jen sebe sama skýtajícím významu, mohou být velice podobné, jsou z hlediska svých vztahů k celku života krajně divergentní; nebo, jsou-li snad v onom prvním aspektu nesrovnatelné, mohou být jejich role jakožto prvků naší komplexní existence k nerozeznání stejné.

Jestliže jeden ze dvou prožitků, jejichž popsateľný obsah se naprosto nijak výrazně neliší, je vnímán jako „dobrodružství“ a druhý nikoliv, pak je to právě ona rozdílnost jejich vztahu k celku našeho života, jejíž zásluhou jednomu prožitku připadá ono charakteristické označení, které je druhému odepřeno. Forma dobrodružství spočívá tudíž v nejobecnějším smyslu v tom, že vypadává ze souvislosti života. Onou celistvostí života míníme to, že v jeho jednotlivých obsazích, ať se navzájem jakkoli příkře a nesmiřitelně liší, probíhá jednotný životní proces. Proti do sebe zapadajícímu zřetězení životních článků, proti pocitu, že ze všech těchto protichůdností, ze všech těchto zvratů a zauzlení se nakonec přece jen sprádá jakási sou-

* Přeloženo z něm. originálu „Das Abenteuer“, in: G. Simmel, *Philosophische Kultur. Gesammelte Essays*. Klinkhardt, Leipzig 1911.

vislá nit, stojí právě to, co nazýváme dobrodružstvím, co je ovšem součástí naší existence, na niž se bezprostředně napojují části ostatní, jí předcházející a po ní následující, a co nicméně ve svém hlubším smyslu zároveň probíhá mimo rámec obvyklé kontinuity tohoto života. A přece se to liší od všeho prostě jen náhodného, cizího, dotýkajícího se pouze povrchové tkáně života. Když vypadává ze souvislosti života, jako by právě tímto pohybem do ní – jak se postupně vysvětlí – opět zapadalo; jako cizí těleso v naší existenci, které je nicméně nějakým způsobem spojeno s jejím centrem. To, co je vně, je tu, i když jakousi velkou a nezvyklou oklikou, formou vnitřního.

Tímto svým postavením v duševním životě nabývá dobrodružství ve vzpomínce povahy snu. Každý ví, jak rychle sny zapomínáme, protože i ony se staví mimo smysluplnou souvislost celku života. To, co označujeme jako „podobné snu“, není ničím jiným než vzpomínkou, kterou s jednotným a souvislým životním procesem spojuje méně vláken než prožitky ostatní. Svou neschopnost vřadit něco, co jsme prožili, do tohoto procesu, lokalizujeme v jisté míře právě představou snu, v němž jako by se tento prožitek uskutečnil. Čím „dobrodružnější“ nějaké dobrodružství je, čím ryzeji tedy naplňuje svůj pojem, tím „podobnějším snu“ se stává v naší vzpomínce. A často se natolik vzdaluje centrálnímu bodu našeho Já a celkovému životnímu procesu udržovanému jím pohromadě, že na dobrodružství snadno myslíme tak, jako by je byl prožil někdo jiný; jak dalece dobrodružství tento celek přesahuje, jak cizí se mu stalo, je vyjádřeno právě tím, že bychom je, takřikajíc v souladu se svým cítěním, dokázali spojit s nějakým jiným subjektem, než s jakým spojujeme onen celek.

V mnohem vyhraněnějším smyslu, než v jakém obvykle mluvíme o ostatních formách našich životních obsahů, má dobrodružství svůj začátek a svůj konec. V tom spočívá jeho nezávislost na prolínání a spojitostech životních obsahů, jeho soustředěnost v určitém pro sebe existující-

cím smyslu. U událostí přicházejících během dne a roku zpravidla cítíme, že jedna dospívá ke konci tím nebo proto, že druhá začíná; navzájem si určují své hranice, a tím se utváří nebo vyjadřuje jednota životní souvislosti. Dobrodružství je však jako takové ve svém vlastním smyslu na „před“ a „po“ nezávislé, své hranice si určuje bez ohledu na ně. Právě tam, kde je kontinuita se životem takto principiálně odmítnuta nebo ve skutečnosti ani odmítnuta být už nepotřebuje, protože tu od počátku existuje jakási cizost, nedotknutelnost, „bytí mimo řadu“, tam mluvíme o dobrodružství. Chybí mu ono obousměrné prolínání s okolními částmi života, jímž se život stává celkem. Dobrodružství je v životě jakýmsi ostrovem, který si svůj začátek a konec určuje podle svých vlastních tvořivých sil, a nikoliv, tak jako část nějakého kontinentu, zároveň podle sil působících v jeho hranicích i mimo ně. Tato ostrá ohraničenost, která dobrodružství vyzdvihuje z celkového běhu osudu, není mechanická, nýbrž organická: stejně jako si organismus svoji prostorovou formu neurčuje jednoduše tím, že ho zprava i zleva něco omezuje, nýbrž hybnou silou života formujícího se zevnitř, není ani dobrodružství u konce proto, že začíná něco jiného, nýbrž jeho časová forma, jeho radikální „bytí u konce“ je přesným výrazem jeho vnitřního smyslu.

Především v tom má svůj základ hluboký vztah mezi dobrodruhem a umělcem a možná i sklon umělce k dobrodružství. Neboť podstata uměleckého díla spočívá nakonec v tom, že z nekonečných kontinuálních řad názornosti nebo prožívaných obsahů vyřízne určitý kus, zbaví jej veškerých souvislostí na jedné i na druhé straně, a dá mu soběstačnou, jakoby z nějakého vnitřního centra určovanou a pohromadě udržovanou formu. To, že určitá část bytí, která je vetkána do jeho nepřetržitosti, je nicméně vnímána jako určitý celek, jako uzavřená jednotka – právě to je ona forma, která je uměleckému dílu a dobrodružství společná. A díky ní je umělecké dílo i dobrodružství, přes veškerou jednostrannost a nahodilost svých obsahů, vni-

máno tak, jako by v jednom i druhém byl nějakým způsobem shrnut a vyčerpán celek života. A zdá se, že se to děje nikoli hůře, nýbrž naopak dokonaleji právě proto, že umělecké dílo stojí zcela za hranicemi života jakožto reality a dobrodružství zcela za hranicemi života jakožto nepřetržitého proudu racionálně sprádkujícího každý prvek s prvky sousedními. Právě proto, že umělecké dílo a dobrodružství stojí proti životu (i když ve velmi rozdílném významu onoho „proti“), je jedno i druhé analogické celistvosti samotného života, tak jak se jeví v krátkém úryvku a stěsnanosti snového prožitku.

To, že něco izolovaného a nahodilého v sobě může obsahovat určitou nutnost a smysl, to je něco, co určuje pojem dobrodružství v jeho protikladnosti ke všem prvkům života, jež se do jeho sféry dostávají pouze řízením osudu. Dobrodružstvím se takový prvek stane teprve tehdy, když nabude onoho dvojího smyslu: když bude útvar, který je pevně určen svým začátkem a koncem a má určitý, nějakým způsobem významuplný smysl, a když při vši své nahodilosti a navzdory veškeré své exteritorialitě tváří v tvář životnímu kontinuu bude nicméně souviset s bytostí a identitou svého nositele, a to v nejširším, racionální životní řady přesahujícím smyslu, a díky jakési tajemné nutnosti.

Vybavuje se tu vztah mezi dobrodruhem a hráčem. Hráč je sice vydán všanc nesmyslnosti náhody, ale tím, že počítá s její přízní, když pokládá za možný a žije život touto náhodou podmíněný, začleňuje se pro něj náhoda do souvislosti smyslu. Typická pověřivost hráče není ničím jiným než hmatatelnou a izolovanou, a proto ovšem také dětinskou formou tohoto hlubokého a všezahrnujícího schématu jeho života: že v náhodě je jistý smysl, nějaký nutný – i když nikoliv podle racionální logiky – význam. Pověrou, již chce hráč pomocí různých znamení a magických prostředků zapojit náhodu do svého teleologického systému, zbavuje náhodu její nepřístupné izolovanosti, hledá v ní jakýsi řád vládnoucí sice podle fantas-

tických zákonů, ale přece jen podle zákonů. Také pro dobrodruha zůstává náhoda, stojící vně jednotné, určitým smyslem řízené životní řady, v tomto smyslu nicméně nějakým způsobem zahrnuta. Dobrodruh je ovládán jistým ústředním životním pocitem, který prolíná excentricností dobrodružství, a právě v širí rozestupu mezi jeho náhodným, zvnějšku daným obsahem a sjednocujícím, smysl propůjčujícím centrem existence vytváří novou, významnou nutnost jeho života. Mezi náhodou a nutností, mezi fragmentarností vnější danosti a jednotným významem života rozvinutého zevnitř, se v nás odvíjí věčný proces a velké formy, v nichž utváříme obsahy života, představují syntézy a antagonismy nebo kompromisy oněch dvou základních aspektů. Dobrodružství je jednou z takových forem.

Když profesionální dobrodruh vytváří právě z nesystematičnosti svého života životní systém, když puzen vnitřní nutností vyhledává čiré vnější náhody a zabudovává je do ní, pak tím jen činí jakoby makroskopicky viditelným to, co je podstatnou formou každého „dobrodružství“, a to i u nedobrodružného člověka. Neboť dobrodružstvím míníme vždycky něco třetího, co přesahuje jak pouhou nenadálou událost, jejíž smysl zůstává zcela vně nás, stejně jako zvnějšku přišla i ona událost sama, tak i onu jednotnou životní řadu, jejíž každý článek doplňuje článek jiný se zřetelem na celkový smysl. Dobrodružství není pouhou směsicí obojího, nýbrž prožitkem zcela nesrovnatelného rázu, který se dá vyjádřit pouze jako zvláštní způsob, jímž je náhodně vnější zahrnuto v onom vnitřně nutném.

Tu a tam je však celý tento vztah zahrnut ještě i v určité hlubší vnitřní struktuře. Ať dobrodružství zdánlivě sebevíc spočívá na rozdílnosti uvnitř života, může být nicméně jako dobrodružství pocíťován i život jako celek. Není k tomu nutné ani být dobrodruhem, ani prožít množství individuálních dobrodružství. Kdo přistupuje k životu tímto jedinečným způsobem, musí nad jeho celkem cítit jakousi vyšší jednotu, jakýsi nad-život, jenž se k životu

má asi tak jako sama bezprostřední životní totalita k jednotlivým zážitkům, které pro nás představují empirická dobrodružství.

Možná, že patříme k nějakému metafyzickému řádu, možná, že naše duše žije nějaké transcendentní bytí, a to tak, že náš pozemský život je oproti nepojmenovatelné souvislosti jakési nad ním se odvíjející existence pouhým izolovaným fragmentem. Mýtus o putování duší je možná jen nesmělým pokusem o vyjádření tohoto segmentárního charakteru každého života. Ten, kdo skrze veškerý reálný život cítí tajemnou, nadčasovou existenci duše, spjaté s těmito realitami jen jakoby zdáli, ten bude tvář v tvář onomu transcendentnímu a v sobě jednotnému osudu pocíťovat život v jeho dané a ohraničené celistvosti jako dobrodružství. Zdá se, že k tomu vedou i jisté náboženské nálady. Tam, kde se na naši pozemskou životní dráhu pohlíží jako na pouhé předběžné stadium naplnění věčných osudů, kde jsme na zemi pouze dočasně přebývajícími hosty, kde nám však země není domovem, tam před sebou zjevně máme jen zvláštní odstín onoho obecného pocitu, že život jako celek je dobrodružstvím. Je tím vyjádřeno právě jen to, že se v něm spájejí symptomy dobrodružství: že stojí mimo vlastní smysl a nepřetržitý proud existence, a přece je k ní připoután osudem a tajemnou symbolikou, že je fragmentární náhodou, a přece uzavřen začátkem a koncem jako umělecké dílo, že v sobě podobně jako sen soustřeďuje všechny vášně, a přece je stejně jako on určen k tomu, aby byl zapomenut, že stojí jako hra proti vážnosti, a přece jako va banque hráče přistupuje na alternativu nejvyššího zisku nebo zkázy.

Syntéza velkých životních kategorií, jejíž jednu zvláštní formu představuje dobrodružství, se uskutečňuje rovněž mezi aktivitou a pasivitou, mezi tím, co dobýváme a co je nám dáváno. Ovšem syntéza, jíž je dobrodružství, činí protikladnost těchto prvků extrémně citelnou. Dobrodružstvím strhujeme na jedné straně svět násilně do sebe. Zřetelně to ukazuje rozdíl oproti způsobu, jímž na něm je

ho dary dobýváme prací. Práce má ke světu takřikajíc organický vztah, nepřetržitě rozvíjí jeho látky a síly, až po jejich vyvrcholení v lidském účelu, zatímco v dobrodružství máme ke světu vztah neorganický. Dobrodružství s sebou nese manýry dobyvatele: rychlé uchopení šance, bez ohledu na to, zda díl, který přitom pro sebe dobudeme, je vzhledem k nám, ke světu nebo k jejich vzájemnému vztahu harmonický nebo neharmonický. Na druhé straně jsme však v dobrodružství světu vydáni všanc nechráněnější a s menšími rezervami než ve veškerých vztazích, jež jsou s totalitou našeho života ve světě spojeny více mosty, a proto nás lépe chrání proti šokům a nebezpečím díky předem připraveným cestám, jak se jim vyhnout a přizpůsobit. Ono prolínání aktivity a pasivity, v němž se odvíjí náš život, tu spíná své prvky v současnost dobyvatelství, vděčícího za vše jen své vlastní síle a duchapřítomnosti, a postoje, který se naprosto vydává silám a nahodilostem světa, jež nám mohou přinést štěstí, ale tímž dechem nás mohou také zahubit. V tom, že tato jednota, ve kterou svým životem v každém okamžiku spojujeme svoji aktivitu a svoji pasivitu tváří v tvář světu, v tom, že tato jednota, která je v jistém smyslu samotným životem, své prvky tak krajně vyhrocuje, a právě tím se sama – jako kdyby tyto prvky byly jen dvěma aspekty jednoho a téhož tajemně nedělitelného života – dává o to hlouběji pocítit, v tom spočívá jeden z nejpozoruhodnějších půvabů, jimiž nás dobrodružství láká.

Jestliže se nám dobrodružství dále jeví jako kombinace momentu jistoty života s momentem nejistoty, je to něco víc než jen pohled na tentýž základní vztah z jiného úhlu. Jistota, s níž – oprávněně nebo mylně – předpokládáme nějaký výsledek, dává našemu jednání kvalitativně zvláštní odstín; jestliže si naopak nejsme jisti, zda dorazíme tam, kam jsme se vydali, jestliže víme o svém ne-vědění o výsledku, není to jen jistota kvantitativně redukována, ale po vnitřní i vnější stránce zcela jedinečný praktický postoj. Dobrodruh, řekneme-li to jedním slovem, si vůči

nevypočitatelným stránkám života počíná tak, jako se my zpravidla chováme jen vůči tomu, co je bezpečně vypočitatelné. Tam, kde je výsledek našeho jednání zpochybňován prolnutím s nepoznatelnými osudovými prvky, nasažujeme zpravidla své síly jen v omezeném rozsahu, necháváme si otevřeny ústupové cesty a jednotlivý krok učiníme vždy jen jakoby pokusně. V dobrodružství postupujeme přímo opačně: sázíme všechno právě na nejistou šanci, na osud a na náhodu, strháváme za sebou mosty, vydáváme se do mlhy, jako kdyby nás cesta musela vést za všech okolností. To je onen typický „fatalismus“ dobrodruha. Ani pro něj nejsou jistě tajemné stránky osudu o nic průhlednější než pro jiné lidi, počíná si ale tak, jako kdyby takové byly. Zvláštní smělost, s níž ustavičně překračuje hranice pevných jistot života, si jaksi pro vlastní ospravedlnění vytváří oporu v pocitu jistoty a důvěry v to, že vše se musí zdařit, v pocitu, který zpravidla přísluší jen průhledně vypočitatelným událostem. Je to jen subjektivní aspekt fatalistického přesvědčení, že náš osud, který neznáme, je pro nás neodvratně jistou věcí: dobrodruh nicméně věří, že pokud jde o něho, může si být tímto nepoznatelným jist; střízlivému člověku se proto dobrodružné jednání často jeví jako pouhé šílenství, protože má-li mít nějaký smysl, musí, zdá se, předpokládat, že se ví to, co se vědět nedá. O Casanovovi, jednom z nejtypičtějších dobrodruhů, princ de Ligne řekl: „Nevěří v nic, vyjma v to, co je víry hodno nejméně.“ Základním momentem je tu zjevně onen zvrácený či přinejmenším „dobrodružný“ poměr mezi jistým a nejistým. Korelátém k němu je zřejmě dobrodruhův skepticismus – to, že „v nic nevěří“: komu je nepravděpodobné pravděpodobným, pro toho se pravděpodobné lehce stává nepravděpodobným. Dobrodruh se sice v jisté míře spoléhá na vlastní síly, především ale na vlastní štěstí, a ve skutečnosti na jakousi podivně nediferencovanou jednotu obojího. Síla, již si je jist, a štěstí, jímž si jist není, v něm nicméně subjektivně splývají v pocit jistoty.

Je-li podstatou génia, že je obdařen vztahem k tajemným jednotám, které se ve zkušenosti a při racionálních analýzách rozkládají ve zcela oddělené jevy, pak geniální dobrodruh, veden jakoby jakýmsi mystickým instinktem, žije v bodě, v němž se běh světa a individuální osud takřkajíc ještě navzájem neodlišily: proto budí dobrodruh snadno „zdání geniality“. Díky této zvláštní konstelaci, kdy předpokladem svého jednání činí ty nejméně jisté, nevypočitatelné momenty, podobně jako někdo jiný vychází jen z toho, co je vypočitatelné, se stává pochopitelnou ona „náměsíčná jistota“, s níž si dobrodruh počíná ve svém životě a která svou neotřesitelností tváří v tvář každému vyvrácení fakty prokazuje, jak hluboce je ona konstelace zakořeněna v životních předpokladech takových povah.

Je-li dobrodružství životní formou, která se může uskutečnit na předem nijak nestanoveném množství životních obsahů, je na základě těchto určení nicméně možné pochopit, že jeden z nich – erotický – na sebe tuto formu rád bere častěji než všechny ostatní, takže náš jazykový úzus nám nedovoluje rozumět dobrodružstvím něco jiného než dobrodružství erotické. Ani časově krátce ohraničený milostný zážitek není ovšem v každém případě dobrodružstvím; aby se jím stal, musí se s tímto kvantitativním momentem nejprve spojit ony specifické duševní kvality, v jejichž styčném bodě dobrodružství leží. Jejich tendence k tomuto spojení se vyjeví krok za krokem.

V milostném vztahu jsou ve zřetelné podobě společně obsaženy dva prvky, které vzájemně spojuje i forma dobrodružství: dobyvačná síla a podvolení se, které nelze vynutit, zisk díky vlastní schopnosti a odkázanost na štěstí, jímž nás obdařuje něco nevypočitatelného mimo nás. Jistou rovnocennost těchto tendencí v rámci milostného prožitku, jejímž základem je jejich přesné rozlišení, je snad možné nalézt jen na straně muže; proto má možná dotvrzující význam, že milostný vztah je zpravidla dobrodružstvím pouze pro muže, zatímco u ženy tentýž vztah obvykle spadá pod jiné kategorie. V milostném ro-

mánku je aktivita ženy už typickým způsobem prostoupena pasivitou, která byla její bytosti přisouzena buď přírodou, nebo dějinami; na druhé straně však to, čeho se jí dostává a co ji činí šťastnou, spočívá bezprostředně v podvolování se a v obdarovávání.

Ony dva póly dobývání a milosti, které mohou být vyjádřeny v nejrozmanitějších nuancích, jsou pro ženu těsněji vzájemně spjaty; pro muže se energičtěji rozevírají, a jejich kolize v erotickém prožitku mu proto dává v jeho očích mnohem jednoznačněji pečeť „dobrodružství“. Skutečnost, že muž je stranou o přízeň se ucházející, útočící a mnohdy bouřlivě uchvacující, vede často k tomu, že bývá přehlížen osudový moment obsažený v každém, jakékoli podoby nabývajícím erotickém prožitku: závislost na čemsi nevypočitatelném, vymykajícím se každému donucení. A není to jen závislost na vyslyšení ze strany druhého, nýbrž něco hlubšího. I každá opěťovaná láska je jistě darem, který nemůže být „zasloužen“, dokonce ani jakoukoli mírou lásky, protože láska se vymyká jakémukoli požadavku a kompenzaci, principiálně spadá do zcela jiné kategorie, než jakou je vyrovnávání vzájemných účtů; to je bod, v němž se ukazuje jedna z jejích analogií s hlubším náboženským vztahem. Ale kromě toho, co od druhého vždy přijímáme jako svobodný dar, tkví v každém štěstí, které nám láska dává, ještě i – jako jakýsi hlubší, osobní nositel onoho osobního – přízeň osudu; nepřijímáme jen od druhého toto štěstí, ale v tom, že se nám jej dostává, je i jakási milost nevypočitatelných sil. I v té nejpyšnější, nejsebevědomější události v této sféře se skrývá něco, co musíme přijímat s pokorou. Tím, že se však síla, která za svůj úspěch vděčí sama sobě a která – kdykoliv si dožude lásky – tomu dává jakýsi tón vítězství a triumfu, pojí s oním druhým názvukem osudové přízně, je konstelace dobrodružství do jisté míry preformována.

Vztah, který se spřádá mezi erotickým obsahem a obecnějšími životními formami dobrodružství, vyrůstá z hlubších základů. Dobrodružství je jakousi exklávou v životní

souvislosti, něčím, co je z ní vytrženo a co svým začátkem a koncem nijak nenavazuje na proud existence, který je nějakým způsobem jednotný. Dobrodružství nicméně tento proud jakoby přesahuje a – nevyžadujíc si jeho zprostředkování – souvisí s nejtajnějšími instinkty a nejhlubším záměrem života vůbec; tím se liší od pouhé náhodné epizody, od něčeho, co se nám pouze vnějškově „přihodí“. Tam, kde milostný prožitek trvá jen krátce, žije v právě takovém spojení čehosi čistě tangenciálního a přitom i centrálního. Může dát našemu životu pouze momentální lesk, podobně jako paprsek, jež vrhne do místnosti světlo, které se venku mihlo kolem. Takto se nicméně uspokojuje určitá potřeba, nebo je to vůbec možné jen díky potřebě, která jakoby nadčasově – ať už je považována za psychickou, nebo metafyzickou – existuje v základu či centru naší bytosti a s prchavým prožitkem je spojena tak jako ona náhodná a ihned se ztrácející jasná záře s naší touhou po světle vůbec.

To, že v erotice tkví možnost tohoto dvojího vztahu, odráží se v jejím dvojím časovém aspektu: obě míry času, které erotika vykazuje, totiž ono opojení dostupující momentálního vrcholu, které rychle opadá, a nepomíjivost, v jejíž ideji si nalézá své časové vyjádření mystická určnost dvou duší pro sebe navzájem i pro vyšší jednotu, by bylo možné srovnat s dvojí existencí duchovních obsahů, jež se sice vynořují pouze v prchavém běhu duševního procesu, ve stále dál spějícím ohnisku vědomí, ale jejichž logický obsah má nadčasovou platnost, ideální význam, zcela nezávislý na onom okamžiku vědomí, v němž se pro nás stává skutečností. Fenomén dobrodružství se svým strmým vyvrcholením, které přibližuje konec na dohled začátku, a se svým současným vztahem k centru života – jenž dobrodružství odděluje od jakékoliv pouze náhodné epizody a bez něhož by „nebezpečí života“ nemohlo takříkajíc patřit ke stylu dobrodružství – je v tomto smyslu formou, která se svou časovou symbolikou jeví jakoby předurčena k tomu, aby přijala erotický obsah.

Tyto analogie a společné formy lásky a dobrodružství už samy o sobě naznačují, že dobrodružství nepatří k životnímu stylu stáří. Pro tento fakt je rozhodující, že dobrodružství je díky své specifické povaze a přitažlivosti formou spjatou s *prožitkem*. *Obsah*, který se přitom odvíjí, ještě sám dobrodružství nevytváří: že někdo podstupuje nebezpečí života nebo že pro krátký okamžik štěstí je dobytá nějaká žena, že neznámé faktory, s nimiž se někdo odvážil pustit do hry, mu přinesly překvapující zisk nebo ztrátu, že se fyzicky nebo duševně maskován vydává do životních sfér, z nichž se jako z cizího světa opět vrací do své domovské sféry, to vše ještě nemusí být dobrodružstvím, ale stává se jím teprve díky jistému napětí v životním pocitu, s nímž se takové obsahy uskutečňují. Teprve když je s sebou strhne nějaký proud pohybující se sem a tam mezi nejnějnější stránkou života a centrálním zdrojem jeho síly a když se tento zvláštní ráz, žár a rytmus životního procesu stane v nejvlastnějším smyslu rozhodujícím a do jisté míry překrývá jeho *obsah*, změní se událost z pouhého prožitku v dobrodružství. Tento princip akcentace je však stáří cizí. Takovou převahu životního procesu nad životními obsahy zná všeobecně jen mládí, zatímco stáří, jehož životní proces se začíná zpomalovat a nabývat strnulé podoby, záleží na obsazích, které se odvíjejí určitým na čase nezávislým a vůči tempu a vášni, s nimiž jsou prožívány, indiferentním způsobem. Stáří buď žije zcela centralizovaným způsobem, kdy periferní zájmy odpadly a nemají už žádnou spojitost s podstatnými stránkami života a jeho vnitřní nutností; nebo centrum atrofuje, existence plyne dál už jen v izolovaných drobnostech, přičemž se zdůrazňuje důležitost toho, co je pouze vnější a náhodné. V žádném z obou případů není možný onen vztah mezi vnějším osudem a vnitřními zdroji života, v němž spočívá dobrodružství, v žádném z nich se zjevně nemůže rozvinout ono vnímání kontrastní povahy dobrodružství, kdy nějaké jednání je naprosto vytrženo z celkové souvislosti života, a přesto do sebe nechává proudit veškerou jeho sílu a intenzitu.

Tento protiklad mezi mládím a stářím, který činí dobrodružství výsadou mládí a klade v mladém věku důraz na životní proces, na jeho rytmus a antinomie, zatímco ve stáří na životní obsahy, pro něž se vlastní prožitek ve stále větší míře jeví jakousi náhodnou formou – tento protiklad je možné vyjádřit jako protiklad mezi romantickým a historickým duchem života. Romantickému smýšlení záleží na životě v jeho bezprostřednosti, tedy i v individuální podobě jeho právě dané formy, v jeho „zde“ a „nyní“; plnou sílu proudícího života pocituje romantické smýšlení nejsilněji právě na punktualitě prožitku vytrženého z normálního běhu věcí, prožitku, k němuž se nicméně pne nervové vlákno ze samotného srdce života. Všechno toto vyšlehávání života mimo sebe sama, toto široké rozpětí prvků, jimiž život proniká, se může sytit jen z onoho přebytku a bujnosti života, tak jak existuje v dobrodružství, v romantice a v mládí. Naproti tomu stáří, zaujímá-li jako takové nějaký charakteristický, hodnotný a klidný postoj, je vlastní historická nálada. Ať se už rozšíří ve světový názor, či ať se její zájem omezí na bezprostředně vlastní minulost, v každém případě je ve své objektivitě a retrospektivní přemýšlivosti spjata s takovou podobou životních obsahů, z níž vyprchala bezprostřednost vlastního života. Veškerá historie jakožto obraz v užším, vědeckém smyslu vzniká takovým přežíváním obsahů za hranicemi onoho nevyjádřitelného procesu jejich přítomnosti, který se dá jen prožít. Spojení, jež mezi nimi tento proces vytvořil, se rozpadlo a musí být znovu retrospektivně a se zřetelem k ideální názornosti obnoveno zcela jinými pojitky.

Tímto přesunem důrazu zcela mizí onen dynamický předpoklad dobrodružství. Jeho atmosférou je totiž absolutní přítomnost, náhlé vzepětí životního procesu až po bod, jež nemá ani minulost, ani budoucnost, a proto v sobě koncentruje život s takovou intenzitou, oproti níž se faktualita události stává často relativně lhostejnou. Podobně jako pro opravdového hráče není rozhodujícím

motivem vyhrát určitou částku peněz, nýbrž hra jako taková, prudkost pocitu zmitajícího se sem a tam mezi štěstím a zoufalstvím a ona takřka hmatatelná blízkost démonických sil, které rozhodují o štěstí či zoufalství, nespočívá kouzlo dobrodružství v nesčetných případech vůbec v obsahu, který nám nabízí a jehož bychom si možná – kdyby nám byl nabídnut v jiné formě – jen minimálně povšimli, nýbrž v dobrodružné formě jeho prožívání, v intenzitě a v napětí, jímž nám zrovna v tomto případě dává pocítit život.

Právě to spojuje dobrodružství s mládím. Co bývá nazýváno subjektivností mládí, tkví jen v tom, že materiál života ve svém objektivním významu není pro mládí tak důležitý jako onen proces, kterým je nesen, jako život sám. Že stáří je „objektivní“, že z obsahů, jež tu v jakémsi zvláštním tvaru bezčasovosti zanechal uplynulý život, formuje jakousi novou podobu, podobu rozjímavosti, věčného zvažování, svobody od onoho neklidu, jenž činí život přítomností, právě to je důvodem, proč se dobrodružství pro stáří stává něčím cizím, proč se ze starého dobrodruha stává nepříjemný a nevkusný zjev; nebylo by obtížné veškerou podstatu dobrodružství vyvodit z toho, že je životní formou stáří veskrze nepřiměřenou.

Veškeré takové určující momenty a polohy života, které jsou formě dobrodružství cizí či dokonce nepřátelské, nebrání nicméně tomu, že z nejobecnějšího hlediska je dobrodružství přimíšeno k veškerému praktickému lidskému bytí, a to jako určitý všude se vyskytující prvek, který se však namnoze ukazuje pouze v nejjemnějším rozptýlení, makroskopicky jakoby neviditelný a ve svém projevu překrytý prvky jinými. Nezávisle na oné – do metafyziky života přesahující – představě, že naše bytí na zemi je ve svém celku a jednotě jakýmsi dobrodružstvím, a naopak pouze se zřetelem ke konkrétní a psychologické stránce obsahuje v sobě každý jednotlivý prožitek nějaké kvantum takových určujících momentů, které mu při jisté míře dávají dosáhnout „prahu“ dobrodružství. Nejpodstat-

nějším a nejhlubším z těchto určujících prvků je v tomto směru vyloučení události z celkové souvislosti života. Příslušností k této souvislosti se však ve skutečnosti nevyčerpává význam ani jediné z jeho částí. Naopak i tam, kde se nějaká taková část nejtěsněji prolíná s celkem a kde se také skutečně zdá, že je zcela absorbována v dalším plynoucím životě, podobně jako nějaké slovo, samo o sobě nezdržané, v celkovém průběhu věty, i tam se při jemnějším zaposlouchání dá rozpoznat vlastní hodnota tohoto zlomku existence; ten se určitým významem, soustředěným v něm samotném, staví *proti* onomu celkovému vývoji, k němuž nicméně při pohledu z jiné strany sám neodlučitelně náleží.

Bohatství stejně jako bezradnost života v nesčetných případech vyplývají z této hodnotové dichotomie jeho obsahů. Při pohledu z centra osobnosti je každý jednotlivý prožitek jak něčím nutným, vyvěrajícím z historické jednoty Já, tak i něčím nahodilým, vůči této jednotě cizím, odděleným nepřekonatelnou hranicí a charakterizovaným jakousi zcela hluboko spočívající nepochopitelností, jako kdyby stál kdesi v prázdnu a nikam netíhl. Takto se stín toho, co ve své komprimované a zřetelné podobě konstituuje dobrodružství, ve skutečnosti vznáší nad každým prožitkem; u každého prožitku je jeho začlenění do životního řetězce provázeno jistým pocitem uzavřenosti mezi začátkem a koncem, takřikajíc bezohlednou vyhroceností individuálního prožitku jako takového. Tento pocit se může zmírnit až po nepozorovatelnou míru, v každém prožitku je však latentně přítomen a vystupuje z něj, často k našemu úžasu. Není vůbec možné stanovit tak nepatrnou míru odchylky od životní kontinuity, při níž by se pocit dobrodružnosti už nemohl vynořit, a ovšem ani míru tak velkou, kdy by se musel vynořit u každého. Všechno by se nemohlo stát dobrodružstvím, kdyby jeho prvky v určité míře netkvěly ve všem, kdyby nepatřily k oněm vitálním faktorům, díky nimž je nějaká událost vůbec označována jako lidský prožitek.

Právě tak je tomu i se vztahem náhodného a smysluplného. V každé epizodě, která nás potká, se skrývá tolik pouze daného, vnějšího a příležitostného, že je takřikajíc pouze otázkou kvantity, zda se celek dá pokládat za něco rozumného a v nějakém smyslu pochopitelného, nebo zda má zabarvení celku určovat to, co je z hlediska minulosti nezměnitelné a z hlediska budoucnosti nevypočitatelné. Od nejbezpečnějšího občanského podnikání až po nejiracionálnější dobrodružství vede souvislá řada životních projevů, v nichž se v nekonečném sledu stupňů mísí pochopitelné s nepochopitelným, to, co si lze vynutit, s tím, čeho se dostává milostí, vypočitatelné s náhodným. Právě proto, že dobrodružství označuje jednu krajnost v této řadě, má i druhý krajní bod něco z jeho charakteru. Těkání naší existence po stupnici, jejíž každý dílek je určován současně působením naší síly i tím, že jsme vydáni všanc neproniknutelným věcem a silám, tato problematičnost našeho postavení ve světě, která v neřešitelné otázce svobody člověka a božského určení vede k náboženskému vyústění, činí dobrodruhy z nás všech. V rámci oné proporce, do níž nás vřazuje naše životní sféra a naše úkoly v ní, naše cíle a naše prostředky, by žádný z nás nemohl žít ani jediný den, kdybychom s tím, co je v nejvlastnějším smyslu nevypočitatelné, nezacházeli tak, jako by to vypočitatelné bylo, kdybychom své vlastní síle nepřisuzovali to, co nemůže přivodit sama, nýbrž jen ve svém tajemném spolupůsobení se silami osudu.

Obsahů našeho života se trvale zmocňují vzájemně se prolínající formy, které tak vytvářejí jeho jednotný celek: na všech stranách žije umělecké formování, náboženské pojetí, vzájemná hra subjektu a objektu. Možná, že v celé šíři tohoto proudu neexistuje ani jediné místo, kde by každý z těchto a mnoha dalších způsobů utváření nedával alespoň jedné kapce v jeho vlnách její formu. Ale teprve tam, kde se z onoho fragmentárního a zmateného rozměru a stavu, v němž se v běžném životě vynořují

a opět ztrácejí, pozvednou k vládě nad materií života, stávají se oněmi čistými formami, jimiž je řeč nazývá. Jakmile si náboženská nálada čistě sama ze sebe vytvořila svoji podobu, Boha, stává se „náboženstvím“; jakmile estetická forma učinila svůj obsah čímsi lhostejným, jehož prostřednictvím žije svůj jen sobě naslouchající život, stává se „uměním“; teprve tehdy, když mravní povinnost je plněna jen proto, že je povinností, bez ohledu na to, jak proměnlivé jsou obsahy, jimiž je plněna a jež dříve samy určovaly vůli, stává se „mravností“.

Ani s dobrodružstvím tomu není jinak. Jsme dobrodruhy země, náš život je na každém kroku proniknut oněmi momenty napětí, které vytvářejí dobrodružství. Ale teprve tehdy, když nabudou takové síly, že se stanou pány nad látkou, jejímž prostřednictvím se realizují, vzniká dobrodružství. Neboť dobrodružství neexistuje v obsazích, které jsou přitom získávány nebo ztráceny, které přinášejí požitek nebo utrpení – to všechno je nám přístupné i v jiných životních formách. Jde spíš o to, že tu je onen radikalismus, díky němuž je to vše pocíťováno jako životní napětí, jako jakési rubato životního procesu, nezávisle na jeho konkrétní látce a jejích rozdílnostech, a o to, že kvantum těchto momentů napětí dosáhlo dostatečné velikosti na to, aby jím byl život bez ohledu na onu materií vytržen sám ze sebe – právě to činí pouhý prožitek dobrodružstvím. Je to ovšem jenom jeden díl bytí vedle všech ostatních, patří však k oněm formám, které bez ohledu na svůj skutečný podíl na životě a na veškerou náhodnost svého individuálního obsahu mají onu tajemnou moc, že dávají na okamžik pocítit celou šíři života jakožto své naplnění a svého nositele, který jako by tu byl jen proto, aby se mohly uskutečnit.

K psychologii studu*

Jevy, které náš jazyk řadí do sféry pocitů studu, jsou tak rozmanité a navzájem si cizí, že jejich sounáležitost bychom mohli hledat jen ve shodnosti jazykového označení. Označujeme-li však jako stud pocity, jež v nás vyvolávají věci tak rozdílné jako nepatrný defekt na našem oděvu a přiznání se k nejtěžšímu mravnímu poklesku, jako chvála a oslavné projevy, jichž se nám dostává, a netaktnost, již se v naší přítomnosti dopustí někdo úplně cizí – náš instinkt nám nicméně říká, že tato rozmanitost popudů dosahuje ve svých psychických transpozicích jistého společného bodu, kdy určitý jednotný pocit smazává onu rozdílnost původních příčin. Tento centrální bod musí zjevně být velice obecné povahy, musí představovat značně obsáhlou formu našeho chování, má-li do sebe pojmut duševní hnutí přicházející z tolika stran.

Darwin spatřuje zdroj studu – ovšem jen potud, pokud vyvolá uzardění – v pozornosti obrácené na vlastní osobu, je-li způsobena pozorností nějakých třetích osob zaměřenou na tělesný zjev subjektu. Nejnovější pokus, jak zdůvodnit alespoň sexuální stud, podnikl Havelock Ellis. Ten spatřuje zdroj studu v pocitu hnusu. Sociální strach před vyvoláním odporu vůči vlastní osobě pudí podle Ellise ke skrývání těch orgánů a funkcí, s nimiž bývají zpravidla spojeny pocity hnusu. Stud by podle toho tedy představoval účelné chování jednotlivce směřující k tomu, aby se ve styku s jinými lidmi jevil co možná nejpříjemněji.

* Přeloženo z něm. originálu „Zur Psychologie der Scham“, in: *Die Zeit* (Wien), 9. 11. 1901.